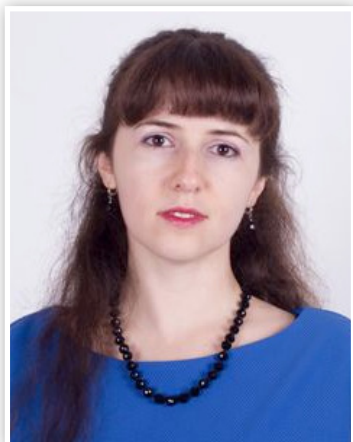

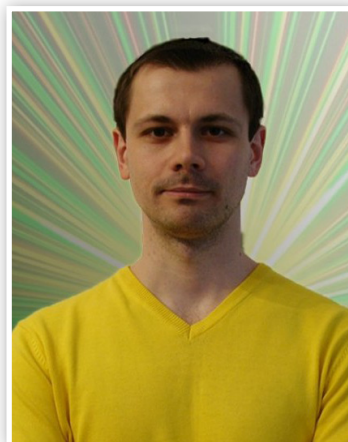

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Анна Володимирівна Яцишин,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту інформаційних технологій
і засобів навчання НАПН України,
м. Київ, Україна

Олександр Миколайович Коваленко,

аспірант Інституту інформаційних
технологій і засобів навчання
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 374:78.51.004.9

МУЗИЧНА САМООСВІТА ДОРΟΣЛИХ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В статті отмечена важность самообразования и саморазвития взрослых в условиях современного информационного общества. Рассмотрено музыкальное самообразование в аспекте развития творческой личности взрослого. Определена роль вебинаров в музыкальном самообразовании взрослых. Охарактеризованы особенности использования цифровых аудио рабочих станций (секвенсоров) для музыкального самообразования и саморазвития личности взрослых с целью создания электронной музыки. Рассмотрены электронные социальные сети как средство информационно-коммуникационной поддержки музыкального самообразования взрослых.

Ключевые слова: музыкальное самообразование взрослых, цифровая аудио рабочая станция (секвенсор), электронная музыка, ИКТ.

The article highlights the importance of self-education and self-development of adults in today's information society. Considered a musical self-education in the aspect of the creative personality of the adult. We considered a musical self-education in the aspect of the creative personality developing of the adult. Define the role of webinars in musical self-education of adults. Characterized by the features of the use of digital audio workstations (DAW) for musical self-education and self-development of adult, in particular, to create electronic music. Investigated the social networks as a means of information and communication support of musical self-education of adults.

Key words: musical self-education of adults, digital audio workstation (DAW), electronic music, ICT.

Сьогодні в умовах інформаційного суспільства та стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) освіта людини є нагальною необхідністю, що покликана гарантувати професійну зайнятість та забезпечити різнобічний розвиток і самовдосконалення особистості. Дорослі можуть самостійно обирати форми та засоби для підвищення власної

кваліфікації. Існує безліч організацій, які наразі пропонують освітні послуги. Проте, вважаємо, що більш ефективний спосіб підвищення кваліфікації чи майстерності особистості – це самоосвіта.

У науковій літературі самоосвіта дорослих характеризується пізнавальним інтересом та якостями особистісними якостями: самостійністю, організованістю

тощо, комплексом умінь та навичок набувати досвід у різних сферах (наука, мистецтво, освіта тощо). Самоосвіта дорослої людини здійснюється відповідно до її бажань та інтересів і може відбуватися у робочий час чи поза діяльністю серед висококваліфікованих спеціалістів, друзів, родичів та ін. Також самоосвіта є одним із компонентів неформальної освіти та ініціюється безпосередньо дорослою людиною. Самоосвіта є цілеспрямованим, неперервним продовженням загальної та професійної освіти, завдяки чому актуалізуються та розширюються знання, заповнюються прогалини в професійному та духовному розвитку особистості. Людина визначає собі мету в певній галузі та здійснює подальші кроки для її досягнення.

У публікації [21] зазначено, що музична самоосвіта в будь-якому віці допомагає розширювати світогляд та покращувати загальний фізичний стан людини. І. В. Горбунова наголошує, що музика є однією з граней осягнення духовної змістовності світу, його краси, віддзеркаленої у звучанні. Звучання музики людина сприймає як особливий інформаційний простір. ІКТ торкаються різних галузей, зокрема музичної творчості. Це викликає додатковий стимул до художнього новаторства [5].

На сьогодні будь-хто, навіть без спеціальної музичної освіти, може створювати музику за допомогою спеціалізованих комп'ютерних програм, у домашніх умовах. Отже, використання ІКТ сприяють розвитку музичної самоосвіти дорослих у сучасному інформаційному суспільстві.

Аналіз наукових праць щодо проблематики нашого дослідження дав змогу визначити декілька напрямів: різні аспекти освіти дорослих висвітлено у працях С. Зінченко [6; 7], М. Карпенко [10], Л. Лук'янової [14], І. Пічугіної [18, 19] та ін.; проблеми самоосвіти особистості розглянуто у працях О. Бурлука [2] та ін.; проблеми музичної самоосвіти та самовиховання досліджено Г. Андрюшенковим [1], Н. Ілініцькою [9], С. Машковою [15] та ін.; особливості електронної музики розглянуто у дослідженнях І. Горбунової [5], М. Карпця [11], М. Нагіх [16], К. Черевко [21] та ін. У попередніх публікаціях [13] вивчено технічні характеристики цифрових аудіо робочих станцій та здійснено їх порівняння. Проте актуальним є використання ІКТ для музичної самоосвіти дорослих, зокрема з метою створення електронної музики, а ця проблема у науковій літературі досліджена недостатньо.

Метою нашої статті є здійснення аналізу особливості музичної самоосвіти дорослих у сучасному інформаційному суспільстві.

Для нашого дослідження необхідно спочатку розглянути особливості освіти дорослих, серед іншого самоосвіти та саморозвитку особистості у сучасних умовах інформатизації суспільства. Проаналізувавши наукову літературу та Інтернет-джерела з проблеми дослідження визначено, що у науково-освітньому просторі існують такі поняття «неформальна освіта», «освіта впродовж життя», «самоосвіта», «саморозвиток» та «музична самоосвіта».

Неформальну освіту в науковій літературі [6; 14] визначено як освіту, що не обов'язково має організований та систематичний характер, а може здійснюватися поза межами організованих освітніх закладів. До неформальної освіти належать: індивідуальні заняття під керівництвом тренерів чи репетиторів, тренінги і короткотермінові курси тощо. Ефективність такого навчання характеризується інноваційними підходами, апробацією новаторських методики навчання.

У праці [10] зазначено, що поняття «неформальна освіта дорослих» збігається з поняттями «додаткова» та «продовжена» освіта, оскільки вона є однією з форм освіти дорослих, які навчаються впродовж життя. Однак неформальна освіта, як жодна інша форма неперервної освіти, безпосередньо відображає та задовольняє особистісні потреби, запити особистості, мобілізуючи природну здатність до самовдосконалення, духовного внутрішнього зростання [10]. Сьогодні в Україні неформальну освіту реалізують через діяльність громадських об'єднань, а також у формі приватних навчальних закладах, клубів, центрів, гуртків тощо. До того ж, важливою умовою ефективного розвитку неформальної освіти є орієнтація її змісту та форм на інновації та суспільні вимоги.

Так, С. Зінченко підкреслює, що за спрямованістю неперервна освіта є основою всебічного розвитку особистості, постійного збагачення її творчого потенціалу. Освіта дорослих спрямована не лише на теоретичну і практичну підготовку спеціаліста, а й на самоосвіту, самовиховання і стимулювання саморозвитку особистості [6].

У своєму дослідженні Л. Лук'янова [14] наголошує, що значна кількість дорослих засвоює знання більш ефективно за умови використання активних методів навчання. Вони сприяють засвоєнню навчальної інформації та формуванню особистісних якостей, особливо у неформальній освіті дорослих. Цієї думки дотримується і С. Зінченко [6; 7], деталізуючи, що у неформальній освіті провідними формами навчання є дискусії, експерименти, аналіз практичних ситуацій, розв'язання конкретних завдань, діалог, круглий стіл, ділові ігри, розроблення проектів, мозковий штурм, соціально-психологічний тренінг тощо.

Дорослій людині часто доводиться виконувати роль суб'єкта навчальної діяльності, викликаной різними мотивами і цілями. Тому одним зі способів неперервної освіти дорослих є самоосвіта. Вона залежить від багатьох факторів, а саме від: досягнутого рівня освіти, ступеня оволодіння професією та професійною майстерністю, прояву нових пізнавальних та професійних інтересів [20]. Поняття «самоосвіта особистості» науковці [2] розуміють як інформаційно-забезпечувальну діяльність, що здійснюється за допомогою набуття (засвоєння), накопичення, впорядкування, систематизації й відновлення знань з метою задоволення пізнавальних потреб особистості для здійснення різних видів діяльності. Самоосвіта особистості детермінована соціально-економічними чинниками, характером і змістом діяльності, творчим

та інтелектуальним потенціалом особистості. Спонукальними силами самоосвіти виступають професійно-трудова, матеріальна, соціально-статусна та духовна інтереси особистості [2].

Важливо розглянути *музичну самоосвіту дорослих як аспект розвитку творчої особистості*. Проаналізувавши наукову літературу [1; 9; 15], визначено, що під поняттям «музична самоосвіта» розуміють усвідомлену індивідуальну діяльність, спрямовану на саморозвиток та творчу самореалізацію особистості у сфері музичного мистецтва. Це передбачає формування здатності до самостійного планування, організації, контролю та оцінювання власної діяльності. Структурні компоненти взаємодоповнюють один одного, а також вступають у взаємодію із зовнішніми педагогічними та соціокультурними чинниками, що сприяють активізації внутрішніх потреб та інтересів дорослого до музичної самоосвіти. Поняття «музичної самоосвіти і самовиховання» визначають, як усвідомлену індивідуальну діяльність, спрямовану на саморозвиток, творчу самореалізацію особистості у сфері музичного мистецтва, на набуття знань, умінь та досвіду відповідно до власних музичних потреб та інтересів [9].

Сучасний музичний простір, його вдосконалення та оновлення пов'язано з глобальною інформатизацією суспільства та застосуванням ІКТ, не лише для відтворення музичних творів, а й для створення музичних композицій.

С. Машкова зазначає, що музична творчість виявляється як самопізнання, самовираження, самоствердження в їх єдності. Творчість – це не активне зовні вираження діяльності, а глибинне прагнення особистості до духовного самовизначення – через мистецтво. Так формується потреба у самовираженні та самостверженні, коли через музичне мистецтво людина заявляє про себе і власну творчу енергію [15].

Музична самоосвіта може набувати різних форм: самовчителя гри на будь-якому музичному інструменті, розвитку вокальних здібностей, самодіяльної студії тощо. Однак будь-який із цих напрямів музичної творчості забезпечує залучення до неперервної музичної освіти, включення особистості до створення музичної культури, нові форми дозвіллевого спілкування та відпочинку, формування естетичних почуттів, смаків, всебічне стимулювання соціально-культурної активності [1].

Питання функціонування інформаційних технологій у звуковому просторі музики сьогодні є предметом уваги музикантів-педагогів та представників інших спеціальностей у зв'язку з формуванням нових творчих перспектив музичної діяльності, адже пізнання таємниць звукоутворення, звукотворчості, багатства тембрової та акустичної взаємодії музики надає додатковий стимул до художнього новаторства [5]. Отже, електронна музика є важливою галуззю сучасної музичної культури. Вона представлена різноманітними стильовими напрямками, школами, індивідуальними стилями. Її історія налічує понад півстоліття і охоплює декілька поколінь музикантів-композиторів. Електронна

музика є унікальним пластом культурно-музичної спадщини і художньою системою. Сьогодні електронна музика займає одне з визначальних місць сучасного музичного авангарду як самостійний напрям, так і побіжний в багатьох сферах культури і мистецтва [16]. Також під електронною музикою розуміють набір музичних звуків, створений за допомогою спеціальних комп'ютерних програм.

Дослідниця І. Горбунова вказує на те, що багатогранність, широке застосування електронної і комп'ютерної музики створюють нові можливості самореалізації, стимулюють стрімкий розвиток інтелекту, піднімаючи навчання на новий рівень. Сумісність електронної музики з традиційними музичними технологіями створює умови для спадкоємності музичних епох і стилів, їх взаємопроникнення і синтез, зміцнюючи інтерес до музичної культури в цілому. Успіх сучасного використання подібних систем полягає в інтеграції комп'ютерних технологій (символьний та числовий інтерфейс, вбудована графіка, музика, мультиплікація, анімація, бази даних тощо) [5]. Отже, будь-яка людина, не маючи спеціальної музичної освіти, використовуючи ІКТ може створювати музичні твори і займатися музичною самоосвітою і самовираженням.

Необхідно проаналізувати *роль вебінарів у музичній самоосвіті дорослих*. Соціально-економічна ситуація в Україні вимагає нових підходів до задоволення освітніх потреб дорослих людей. Для дорослої людини важливим є її розвиток впродовж усього життя, а саме: становлення громадянської позиції, розкриття індивідуальності, визначення місця у суспільстві тощо. Актуальним є розвиток творчості дорослого населення за допомогою засвоєння різних електронних творчих майстерень.

Проаналізувавши наявні напрями, які відкриває сучасне інформаційне суспільство для спілкування, зокрема для цільового, що може здійснюватись з метою саморозвитку дорослих, зазначимо значний спектр альтернативного вибору за:

1) *системою навчання*: навчальні центри, курси, тренінгові групи, Інтернет-співтовариства, групи соціальних мереж;

2) *методом навчання*: дистанційне навчання; навчання у Skype; веб-конференції; веб-семінари (вебінари);

3) спілкування у соціальних мережних групах [19].

Отже, за допомогою вебінарів можна здійснювати навчання дорослих щодо створення електронної музики з використанням спеціальних комп'ютерних програм. Існує багато «школ електронної музики», які пропонують взяти участь у їхніх вебінарах. Переважно це комерційне навчання, однак є й безкоштовні навчальні відеозаняття, представлені на спеціалізованих сайтах. На нашу думку, вебінари це чудовий інструмент для навчання в онлайн-режимі, адже в учасників є можливість поспілкуватися з тренером, колегами та вдосконалити власну музичну майстерність.

Також необхідно охарактеризувати *особливості використання цифрових аудіо робочих станцій для створення електронної музики*. Значним ресурсом

для самоосвіти є Інтернет, де можна знайти багато програм для створення електронної музики, але більшість з них неадаптовані для України (не мають перекладу українською мовою). Програми для створення музики – це цифрові аудіо робочі станції (з англійської Digital audio workstation (DAW) чи секвенсори). Вони є робочими станціями, що дозволяють використовувати будь-який потенціал комп'ютера для написання музичних творів. Такі програми дозволяють працювати з аудіо- і MIDI-матеріалом, записувати вокал й інструменти наживо, використовувати спеціальні плагіни для синтезу звуку та його опрацювання. Після створеного музичного твору (треку) за допомогою однієї з програм, його можна перетворити у зручний формат – MP3, WAV тощо.

Творчість композитора (як частковий вияв феномена художньої творчості), є усвідомлювана. Регульована практична діяльність людини спрямована на реалізацію намірів у сфері створення музичної композиції. Цифрові аудіо робочі станції є інструментарієм творчої діяльності композитора – засобом реалізації власних творчих намірів.

Здійснено аналіз значної кількості програм для створення електронної музики та визначено перспективні, що з'явилися відносно недавно, але здобули багато прихильників. Кожна з цих програм має особливості (табл. 1).

Більш детальний аналіз основних характеристик та функціональних особливостей цифрових аудіо робочих станцій розглянуто в попередній публікації [13]. Отже, робимо висновок, що більш зручними є такі цифрові аудіо робочі станції, як FL Studio і Cubase. Ці програми є зручними для створення якісних музичних творів.

Розглянемо *особливості інформаційної підтримки музичної самоосвіти дорослих засобами електронних соціальних мереж*. Суспільний розвиток та постійне вдосконалення ІКТ сприяє появі нових інструментів, що дозволяє спрощувати та покращувати засоби навчання та виховання. Особливу роль такі інструменти мають в системі самоосвіти людини. Подібний висновок зроблено у публікації [20] про те, що відкритий доступ до інформаційних ресурсів є одним із вирішальних факторів ефективної діяльності людини, а використання Інтернету допомагає у розв'язанні проблеми підвищення кваліфікації, самовдосконаленні, самоосвіті. Застосування ІКТ значно впливає на якість самоосвіти дорослих.

Відомо, що всебічний розвиток особистості відбувається впродовж усього життя особистості, а цілеспрямована самоосвіта людини краще цьому сприяє. Вважаємо, що на цей момент одним із поширених засобів підтримки самоосвіти дорослих є електронні соціальні мережі. Таким чином, проблема застосування електронних соціальних мереж для інформаційної підтримки музичної самоосвіти дорослих є актуальною.

«Електронна соціальна мережа» – це інтерактивний, зі значною кількістю користувачів веб-сайт, контент якого наповнюють самі учасники [4]. Сайт є автоматизованим соціальним середовищем, що дозволяє спілкуватися групі користувачів, об'єднаних загальним інтересом. Також електронною соціальною мережею вважають будь-яку онлайн спільноту. «Соціальну мережу» розуміють як віртуальний майданчик, що засобами спілкування передбачає попереднє створення облікового запису і забезпечує підтримку, створення, розбудову, відображення та

Таблиця 1

Програми для створення електронної музики

№	Назва програми	Короткий опис
1	Image-line FL Studio	Програма зручна для роботи з партіями ударних інструментів та лупами. До того ж, FL Studio не виконує сканування встановлених плагінів під час запуску, що заощаджує час. Секвенсор користується популярністю у початківців саунд продюсерів за простотою
2	Steinberg Cubase	Програма цінується серед професіоналів. Компанією Steinberg розроблено формат плагінів VST. Однак для переходу на цей секвенсор доведеться засвоїти деякі функціональні особливості. Робоча станція, де реалізовано необхідні функції для роботи зі звуком
3	Cackewalk Sonar	Потужний секвенсор для PC, не поступається конкурентам за функціональністю. Існує як 32-бітна, так і 64-бітна версія
4	Ableton Live	Одна з популярних програм для створення музики. Багато сучасних саунд продюсерів, зокрема Armin van Buuren, використовують цей секвенсор. Існують версії як для MAC, так і для PC. На нашу думку, Ableton Live зручна робоча станція. До того ж, її пакет містить відмінні плагіни, які є позитивними
5	Logic Pro X	Робоча станція від компанії Apple, що має значну бібліотеку звуків і плагінів, які допоможуть втілити творчі ідеї в життя. Вона працює на платформі MAC. Завдяки функціоналу програма завоювала довіру мільйонів користувачів
6	Avid Pro Tools	Робоча станція для платформ PC і MAC. Перш ніж використовувати Pro Tools, потрібно ознайомитися зі списком підтримуваних пристроїв
7	Studio One Pro	Відносно новий секвенсор від компанії Presonus відомий якісною програмною продукцією
8	Reaper	Програма для створення музики для MAC, Windows і Linux. Ще один секвенсор для роботи з аудіо- та MIDI-матеріалом

організацію соціальних контактів, зокрема обмін інформацією між користувачами [8].

Електронна соціальна мережа Facebook (facebook.com) є найбільшою у світі, за кількістю користувачів. Соціальною мережею на пострадянському просторі є «Вконтакті» (vk.com). Вищезазначені електронні соціальні мережі, на нашу думку, є зручними для інформаційної й музичної підтримки самоосвіти дорослих.

Користувачі електронних соціальних мереж шукають *соціальну* (підтримувальні дії) та *інформаційну* підтримку (надання необхідної інформації людині й задоволення її комунікаційної потреби), *пораду* (конкретна вказівка в директивній формі), *емоційну* чи *інструментальну* (отримання конкретної дієвої допомоги, розглядається як надання будь-яких послуг, допомога конкретними практичними діями) підтримку, ресурси для власного розвитку, а також групу однодумців для самовираження [18]. Відповідно дії, що виконують користувачі електронних мереж, є досить простими: зробити вибір, залишити коментар, взяти участь в обговоренні, розташувати оголошення про певний захід, запросити на зустріч, ввести невелику кількість відомостей, розташувати в мережі документ, фотографію, відео- чи аудіофайл тощо. Таким чином, в електронних соціальних мережах накопичується значна кількість матеріалів (навчальних та розвивальних), доступних усім користувачам [20].

Авторами публікації було проаналізовано контент електронної соціальної мережі «Вконтакті» щодо наявності матеріалів для музичної самоосвіти людини. Розглянемо детально декілька груп та сторінок електронної соціальної мережі, у назвах яких зазначено поняття «електронна музика»:

1. Група «Создание электронной музыки» створена для підтримки однойменного сайту (fiegymusic.ru) та залучення широкого загалу користувачів. На сьогодні вона налічує 122 учасники і призначена для розташування інформації з сайту, проведення опитувань, обговорень щодо створення електронної музики. Контент групи постійно поповнюється новою інформацією. Адміністратори надають інформаційну підтримку тим, хто займається музичною самоосвітою та прагне до самовдосконалення.

2. Група «THE TUNES.RU» створена для інформаційної підтримки школи електронної музики. У групі зареєстровано понад 10 000 учасників. Вона призначена для розташування навчальних відеозаписів, інформації стосовно курсів, тренінгів, навчальних публікацій та успіхів учнів ЗНЗ.

4. Група «Энциклопедия звука» створена для інформаційної підтримки навчального ресурсу (wikisound.org) і налічує понад 24 000 учасників. На її сторінці розташовано відеонавчальні заняття, інформацію стосовно курсів, тренінгів і проведення опитувань, а також відбувається обговорення результатів навчання та обмін досвідом.

Здійснивши аналіз контенту цих груп, робимо висновок, що вони є відкритими: будь-хто з користувачів електронних соціальних мереж може стати їх учас-

ником. Мережа «Вконтакті» надає можливість створення і закритих груп, до яких можуть приєднуватись лише визначені адміністратором учасники. Це зручно для створення навчальних груп, адже адміністратор закритої групи може розташовувати необхідний матеріал, інформацію, що стосується навчального процесу (текст, відео, зображення, посилання тощо). Окрім цього, є можливість здійснювати опитування, незалежне оцінювання результатів навчання користувачами групи та обговорення, ділитися досвідом або просто спілкуватися з однодумцями [12].

Отже, в електронних соціальних мережах існують групи, що надають інформаційну підтримку для музичної самоосвіти дорослих відповідно до їх запитів. Однією з основних задач електронних соціальних мереж є отримання швидкого зворотного зв'язку та зручність їх інструментів і сервісів. За допомогою використання електронних соціальних мереж як засобу інформаційної підтримки музичної самоосвіти дорослих можна розповсюджувати необхідну літературу, домашні завдання, навчальні відеозаписи, презентації, а також здійснювати опитування та оцінювання результатів навчання користувачів.

Таким чином, за результатами здійсненого аналізу наукової літератури та Інтернет-джерел визначено, що неформальна освіта є важливим складником неперервної освіти дорослих, що розвивається завдяки суспільному розвитку і на попиті на неї. Самоосвіта дорослих може забезпечити всебічний розвиток особистості. Також самоосвіта є одним із компонентів неформальної освіти та ініціюється безпосередньо дорослою людиною. Вона є цілеспрямованою, адже людина визначає мету в певній галузі та здійснює подальші кроки для її досягнення. Вважаємо, що для самореалізації дорослого, розвитку творчих здібностей та досягнення успіху в музичному мистецтві необхідно займатися музичною самоосвітою. В Інтернеті представлено багато інформаційних ресурсів для музичної самоосвіти особистості, зокрема спеціалізовані сайти, «школи електронної музики», сторінки та групи у соціальних мережах, навчальні відеозаписи, запропоновано стати учасником вебінарів тощо. Завдяки вдосконаленню ІКТ будь-яка людина, не маючи спеціальної музичної освіти, може розвивати творчі здібності, наприклад, створювати електронну музику. Цифрові аудіо робочі станції (секвенсори) є тим інструментом, за допомогою якого створюється більшість електронних музичних творів.

Таким чином, здійснений аналіз популярних цифрових аудіо робочих станцій підтверджує, що ці програми нескладні в управлінні, тобто є привабливими для музикантів-новачків. Важливою також є інформаційно-комунікаційна підтримка музичної самоосвіти дорослих, що забезпечується завдяки електронним соціальним мережам. Учасники спеціалізованих груп у соціальних мережах можуть обмінюватися досвідом, оцінювати музичні треки інших учасників, коментувати, запрошувати для участі у різних заходах, здійснювати групові обговорення, отримувати

навчальні матеріали, спілкуватися (online) з популярними музикантами, кумирами тощо. У сучасному інформаційному суспільстві є багато альтернатив та напрямів музичної самоосвіти.

Подальші наукові розвідки необхідно спрямувати на дослідження особливостей функціонування сучасних спільнот, а також розглянути їх специфіку та проаналізувати зарубіжний і вітчизняний досвід.

Використані літературні джерела

1. Андрюшенков Г. И. Педагогика музыкального самообразования в сфере досуга (На примере народно-инструментального творчества) [текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Г. И. Андрюшенков. – СПб., 1999. – 20 с.
2. Бурлука О. В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище [текст] : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 17.00.01 / О. В. Бурлука. – Харків, 2005. – 15 с.
3. Выбор программ для создания электронной музыки [Электронный ресурс] // Создание электронной музыки : [сайт]. – Режим доступа: <http://fierymusic.ru/software>. – Загл. с экрана.
4. Галіч Т. О. Соціальні Інтернет-мережі та віртуалізація суспільного життя [текст] / Т. О. Галіч // Соціологія майбутнього : науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства. – Харків, 2010. – Вип. 1. – С. 145–152.
5. Горбунова И. В. Музыкально-компьютерные технологии: лаборатория [Электронный ресурс] // Медиамузыка : электронный научный журнал. – 2012. – № 1. – Режим доступа: mediamusical-journal.com/Issues/1_5.html. – Загл. с экрана.
6. Зінченко С. В. Неформальна освіта дорослих : психологічний контекст [текст] / С. В. Зінченко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи, 2014. – № 1. – С. 87–93.
7. Зінченко С. В. Соціально-психологічні аспекти технологій освіти дорослих [текст] / С. В. Зінченко // Сучасні технології освіти дорослих: посібник. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 182 с.
8. Івашнюва С. В. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті [текст] / С. В. Івашнюва // Наукові записки НДУ імені М. Гоголя, 2012. – № 2. – С. 15–17. – (Серія: «Психолого-педагогічні науки»).
9. Ілїницька Н. С. Організаційно-педагогічні умови музичної самоосвіти та самовиховання старшокласників [текст] : автореф. на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук. : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (музика)» / Н. С. Ілїницька. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 23 с.
10. Карпенко М. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика [Електронний ресурс] / М. Карпенко // Аналітична записка – Нац. ін-т стратег. досліджень при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>. – Назва з екрана.
11. Карпец М. И. Электронные аудиотехнологии в композиторском авангарде 50-х гг. XX века [текст] : автореф. на соискание ученой степени канд. искусствоведения; 17.00.09 / М. И. Карпец. – СПб., 2010. – 19 с.
12. Коваленко О. М. Інформаційна підтримка музичної самоосвіти дорослих засобами електронних соціальних мереж [Електронний ресурс] / О. М. Коваленко // Звітна наукова конференція ІТЗН НАПН України: Матеріали наук. конф. – Київ : ІТЗН НАПН України, 2016. – С. 77–82. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua>. – Назва з екрана.
13. Коваленко О. М. Особливості використання цифрових аудіо робочих станцій призначених для створення електронної музики в умовах неформальної освіти дорослих [Електронний ресурс] / О. М. Коваленко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2016. – № 3 (53). – С. 178–196. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua>. – Назва з екрана.
14. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих : короткий термінологічний словник [текст] / Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко // Освіта дорослих : короткий термінологічний словник. – К. – Ніжин : Лисенко М. М., 2014. – 108 с.
15. Машкова С. В. Музыкальное самообразование, повышение духовной культуры, развитие нравственной, гармоничной личности [Электронный ресурс] / С. В. Машкова // Концепт : науч.-метод. электронный журнал, 2013. – Т. 3. – С. 3016–3020. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2013/53609.htm>. – Загл. с экрана.
16. Нагих М. В. Электронная музыка как компонент подготовки педагога-музыканта [текст]: автореф. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / М. В. Нагих. – Московский педагогический государственный университет. – М., 2006. – 20 с.
17. Пінчук О. П. Історико-аналітичний огляд розвитку соціальних мережних технологій та перспектив їх використання у навчанні [Електронний ресурс] / О. П. Пінчук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – № 4 (48). – С. 14–34. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua>. – Назва з екрана.
18. Пічугіна І. С. Особливості використання вебінарів для розвитку духовно-моральних цінностей у неформальній освіті дорослих [Електронний ресурс] / І. С. Пічугіна // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – № 5 (43). – С. 94–103. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/-index.php/itlt/article/view/1134>. – Назва з екрана.
19. Пічугіна І. С. Самоосвіта дорослих в сучасному комп'ютерно орієнтованому середовищі [Електронний ресурс] / І. С. Пічугіна ; за ред. проф. В. Ю. Бикова та О. М. Спіріна // Наукова молодь – 2013 : зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених. – Київ : ІТЗН НАПН України, 2014. – С. 103–106. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua>. – Назва з екрана.
20. Уильямсон В. Мы – это музыка. Как музыка влияет на наш мозг, здоровье и жизнь в целом [текст] / В. Уильямсон ; пер. с англ. Юлии Корнилович. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 240 с.
21. Черевко К. П. Електронна музика як феномен культурно-цивілізаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття (до питання методології аналізу) [текст] : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.02 / К. П. Черевко. – Львів [б. в.], 2012. – 16 с.